

भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रमको कार्यक्रम कार्यान्वयन
कार्यविधि, २०७८

मिति २०७८/०५/२३ को माननीय मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट स्वीकृत

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
बागमती प्रदेश
हेटौंडा, मकवानपुर, नेपाल

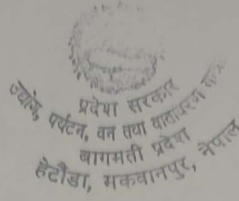

भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रमको कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७८

मिति २०७८/०५/२३ को माननीय मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट स्वीकृत

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
बागमती प्रदेश
हेटौंडा, मकवानपुर, नेपाल

पृष्ठभूमि

उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय बागमती प्रदेश अन्तर्गत विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न विनियोजन भएको बजेटको परिधि भित्र रहेर स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमहरू उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय मातहतका निकाय/कार्यालयहरूबाट सञ्चालन गरिने गरी तय भएका छन् । ती मध्ये भू- तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रम प्रभावकारी ढंगले सम्पादन भएमा त्यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफल समेत गुणस्तरीय भई आशातीत उपलब्धि हासिल गर्न सकिन्छ । कार्यक्रम प्रभावकारी ढंगले तोकिएको गुणस्तरमा सम्पादन गर्न कार्यक्रम सम्पादन गर्ने निकायहरू विच एकै खालको कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रियामा साझा बुझाई रही सम्पादन हुनु पर्दछ । अतः स्वीकृत कार्यक्रम र बजेटको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी अधिकतम उपलब्धि हाँसिल गर्ने उद्देश्यले कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने निकाय/सेवा प्रदायकहरूलाई कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहजता र एकरूपताको लागि यो कार्यक्रम कार्यविधि तयार गरी जारी गरिएको छ ।

कार्यविधिको तयारी मार्गदर्शन

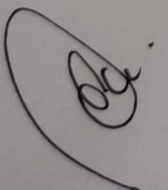
यो कार्यविधि प्रचलित सार्वजनिक खरिद ऐन, सार्वजनिक खरिद नियमावली, र बजेट कार्यान्वयन सँग सम्बन्धित संघीय सरकार र बागमती प्रदेश सरकारले जारी गरेका अन्य निर्देशिकाको हकमा सोही बमोजिम हुने अन्यथा यस कार्यविधि अनुसार गर्ने गरी उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले भू-तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७८ जारी गरेको छ ।

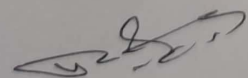
- कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा स्वीकृत नर्स, जिल्ला दररेट, आर्थिक ऐन, नियम बमोजिम कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ ।
- अध्ययन, अनुसन्धान गरिने क्रियाकलापहरूका लागि सम्बन्धित विषय विशेषज्ञहरूको सहयोगमा कार्य क्षेत्रगत शर्त (Terms of Reference, TOR) र लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृत गरी संघ तथा प्रदेशको प्रचलित सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीमा भएको प्रावधान अनुसार गर्नुपर्दछ ।
- यो कार्यविधिले नसमेटेको तर वन तथा भू संरक्षण विभागको स्वीकृत कार्यविधिमा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरू सोही बमोजिम सञ्चालन गर्न सकिने छ ।
- प्रदेश र संघबाट जारी भएको कार्यविधिमा समेत उल्लेख नभएका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु पर्दा कार्यविधि तयार पारी सम्बन्धित निकायबाट एक तह माथिको निकायबाट स्वीकृत गराई सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

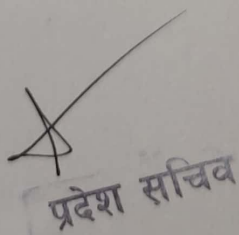
प्रदेश सचिव

विषय-सूची

१.	आकस्मिक विपत व्यवस्थापन सहयोग कार्यक्रम-सबै जिल्ला	१
१.१	आकस्मिक विपत व्यवस्थापन तथा प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरण कार्यक्रम (तार जाली खरीद समेत)(आकस्मिक विपत व्यवस्थापन सहयोग कार्यक्रम-सबै जिल्ला)	१
१.१	उपजलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम (उपजलाधार व्यवस्थापन योजनामा तोकिएका कार्यक्रम, एक उपजलाधार क्षेत्रमा मात्र)	२
२.	विपत जोखिम न्यूनीकरण तथा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन	३
२.१	पहिरो तथा गल्छी उपचार (विपत जोखिम न्यूनीकरण तथा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन)	३
२.२	खहरे खोला नियन्त्रण (विपत जोखिम न्यूनीकरण तथा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन)	४
३.	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/समयाकुलन तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम	६
३.१	पानी मूहान संरक्षण कार्यक्रम (जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/समयाकुला तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम)	६
३.२	जल पूर्णभरण पोखरी निर्माण (सिल्टेसन कन्ट्रोल प्रविधि-टर्फिङ्ग/बायोईन्जिनियरिङ्ग सहित) (जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/समयाकुला तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम)	६
३.३	शहरी क्षेत्र खानेपानी जलाधार संरक्षण (जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/समयानुकूल (उत्थानशिल) तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम)	७
३.४	विद्युतीय आयोजनाको जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम (जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/समयाकुलन तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम)	८
४.	दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम	१०
४.१	खेतवारी संरक्षण कार्यक्रम (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)	१०
४.२	अलैंची, लिचि, आँप, लप्सी, कागती रोपण विरुवा रोपण (निजी तथा सामुदायिक-हिलस्टेशनलाई प्राथमिकता दिने) खरिद तथा ढुवानी (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)	१०
४.३	भू-संरक्षणको लागि बाँसको राईजोम खरिद र रोपण (ढुवानी समेत) (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)	११
४.४	भिरालो जमिन / ग्रामीण सडक घाँस तथा अग्निसो रोपण (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)	११
४.५	नदी उकास जग्गा संरक्षण तथा सदुपयोग कार्यक्रम (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)	१२
४.६	बायो ईन्जिनियरिङ, खोला, नदी किनारा संरक्षण (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)	१२
५.	विकासका पूर्वाधार संरक्षण कार्यक्रम	१४
५.१	सिंचाई कूलो मर्मत तथा सूधार (विकासका पूर्वाधार संरक्षण कार्यक्रम)	१४

प्रदेश सचिव

५.२ वायो ईन्जिनियरिङ सडक पाखो संरक्षण, सडक किनारा हरियाली कार्यक्रम (वन तथा वातावरण निर्माण) (विकासका पूर्वाधार संरक्षण कार्यक्रम)	१५
५.३ संरक्षण पोखरी निर्माण कार्यक्रम	१५
६. जिल्ला भित्रका उपजलाधारहरुको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गरी प्रतिवेदन प्रकाशन / उपजलाधार व्यवस्थापन योजना तयारी.....	१७
७. प्रदेशस्तरमा भू तथा जलाधार सम्बन्धी ऐन, कानून, रणनीति, मापदण्ड, कार्यविधि, गुरुयोजना निर्माण तथा छपाई र प्रकाशन.....	१७
८. संरक्षण पार्श्वचित्र प्रकाशन.....	१७
९. भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यको व्यवस्थापन, रेखदेख, सुपरिवेक्षण, अनुगमन.....	१८
१०. संरक्षण प्रचार प्रसार सामग्री तयार	१८
११. मेला आयोजना तथा दिवस	१८

प्रदेश सचि

१. आकस्मिक विपत व्यवस्थापन सहयोग कार्यक्रम-सबै जिल्ला

१.१ आकस्मिक विपत व्यवस्थापन तथा प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरण कार्यक्रम (तार जाली खरीद समेत)(आकस्मिक विपत व्यवस्थापन सहयोग कार्यक्रम-सबै जिल्ला)

आकस्मिक रूपमा आईपर्ने प्राकृतिक विपदले व्यक्ति वा समूहको घरवास नै उठीवास हुने वा वस्तीमा पुरै असर पर्न जाने अवस्था भई पिडित व्यक्तिहरुको उपभोक्ता समिती बनाई कार्य संचालन गर्नुपर्नेछ तर उपभोक्ता समिती बनाई राहत प्राप्त गर्न कठिनाई हुने अवस्थामा पिडित व्यक्ति/समुहलाई कार्यालयबाट तत्काल राहत स्वरुप तारजाली उपलब्ध गराउन सकिनेछ । खासगरी वर्षायाम तथा त्यसको अघिपछि वा अन्य समयमा आकस्मिक रूपमा जानसक्ने पहिरो, वाढी र यससँग सम्बन्धित नकारात्मक असरहरुको लेखाजोखा तथा विश्लेषण गर्दै पहिरो, वाढीबाट हुन सक्ने सम्भाव्य जोखिमहरुको न्यूनीकरण गर्दै जिउधनको सुरक्षा गर्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

- सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया ।
- इन्जिनियरिङ्ग संरचना जस्तै RCC structure, Plum structure, Checkdam, Retaining wall, Diversion channel आदी निर्माण, व्यवस्थापन ।
- संरक्षण वृक्षरोपण तथा हरियाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम ।
- ग्यावियन तारजाली वितरण कार्य ।

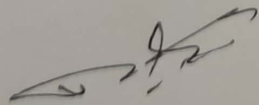
कार्यान्वयन प्रक्रिया

- पिडितको माग, निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।

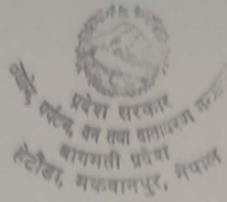
प्राथमिकिकरण/स्थल छनौट

यस कार्यक्रम गर्दा देहायमा उल्लेख भएको क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिईनेछ ।

- मानव वस्ति, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, अस्पताल, अन्य सरकारी भौतिक संरचना, खेतियोग्य जमिन, पुरातात्विक धार्मिक सांस्कृतिक सामुदायिक तथा सामाजिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित संरचनाहरु, विकासका पूर्वाधार लगायत अन्य संवेदनसिल क्षेत्रहरु ।
- संभाव्यता अध्ययन, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- वस्तु स्थितीको विश्लेषण: अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- सर्भे डिजाईन तथा ल.ई. तयार गर्ने र संझौता गरी कार्यक्रम संचालन ।
- कार्यान्वयन चरण: कार्यालय मातहतका कर्मचारीहरुबाट कार्य संचालन ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ।

प्रदेश सचिव

१.१ उपजलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम (उपजलाधार व्यवस्थापन योजनामा तोकिएका कार्यक्रम, एक उपजलाधार क्षेत्रमा मात्र)

साविक भू तथा जलाधार संरक्षण विभागबाट र प्रदेश सरकार स्थापना भए पश्चात तयार भएका जिल्लाभित्रका तथा जलाधार क्षेत्रमा रहेका विभिन्न उपजलाधारहरूको प्राथमिकीकरण भए अनुसार उक्त प्राथमिकीकरणबाट तोकिएको सबैभन्दा संवेदनशील उपजलाधारको उपजलाधार व्यवस्थापन योजनामा उल्लेखित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी क्षतिग्रस्त उपजलाधारको उपचार गरी अवस्थामा सुधार ल्याउनु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा उपजलाधार व्यवस्थापन योजनामा उल्लेखित तपसिल लगायतका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

- सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया ।
- इन्जिनियरिङ्ग संरचना जस्तै RCC structure, Plum structure, Checkdam, Retaining wall, Diversion channel आदी निर्माण, व्यवस्थापन ।
- संरक्षण वृक्षरोपण तथा हरियाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम ।
- ग्यावियन वर्क ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- उप जलाधारहरूको प्राथमिकीकरण अध्ययन प्रतिवेदनको अध्ययन
- फिल्ड अनुगमन तथा उप जलाधार व्यवस्थापन योजना तथा सो मा उल्लेखित क्रियाकलापहरूको अध्ययन
- विभिन्न सरोकारवाला निकाय, वन कार्यालय, स्थानीय तह तथा लाभान्वित नागरिकहरूसँग अन्तरक्रिया ।
- आवश्यकता अनुसार उपभोक्ता समिति गठन वा सार्वजनिक खरिदको अन्य प्रक्रियाहरू ।

प्राथमिकीकरण/स्थल छनौट

- उप जलाधारहरूको प्राथमिकीकरण अनुसार सबैभन्दा संवेदनशील उपजलाधार क्षेत्रलाई पहिलो प्राथमिकता दिई कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने विशेषकारणवश उक्त संवेदनशील जलाधार क्षेत्रमा कार्यक्रम कार्यान्वयन हुन नसकेमा दोस्रो संवेदनशील जलाधार क्षेत्रमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- संभाव्यता अध्ययन, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- बस्तु स्थितीको विश्लेषण: अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- सर्भे डिजाईन तथा ल.ई. तयार गर्ने र संज्ञौता गरी कार्यक्रम संचालन ।
- कार्यान्वयन चरण: कार्यालय मातहतका कर्मचारीहरूबाट कार्य संचालन ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ।

प्रदेश सचिव

२. विपत जोखिम न्यूनीकरण तथा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन

२.१ पहिरो तथा गल्छी उपचार (विपत जोखिम न्यूनीकरण तथा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन)

वर्षादको पानी लगायत अन्य प्राकृतिक/ कृतीय कारणले गएको वा जानसक्ने पहिरो, गल्छी आदिबाट हुन सक्ने सम्भाव्य जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्दै जिउधनको रक्षा, महत्वपूर्ण विकासका पूर्वाधारहरू तथा अन्य वातावरणीय पक्षहरूको संरक्षण गर्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

यस अन्तर्गत निम्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- भल तर्काउने कुलो, नाला, चेकड्याम, रिटेनिड वाल / ब्रेस्टवाल निर्माण ।
- Sediment, debris flow control structures construction.
- भू-क्षय तथा पहिरोबाट बगेर आएका माटो, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा हटाउने, भू सतह मिलाउने तथा व्यवस्थापन गर्ने । (Debris materials management)
- अन्य इन्जिनियरिङ संरचना जस्तै RCC structure, plum structure आदि निर्माण ।
- वायोइन्जिनियरिङ संरचना तथा संरक्षण वृक्षरोपण ।
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन ।

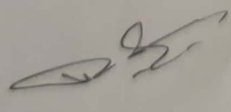
कार्यान्वयन प्रक्रिया

- पिडितको माग, निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।

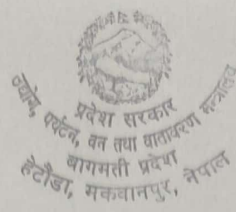
स्थल छनौट

- मानव वस्ति, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, अस्पताल, अन्य सरकारी भौतिक संरचना, खेतियोग्य जमिन, पुरातात्विक धार्मिक सांस्कृतिक सामुदायिक तथा सामाजिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित संरचनाहरू, विकासका पूर्वाधार लगायत अन्य सम्वेदनसिल क्षेत्रहरू ।
- सरोकारवालाहरूसँग छलफल, परामर्श लिई प्राथमिकता र संभाव्यता तथा आवश्यकता र हुन सक्ने क्षतीको आधारमा कार्यक्रम संचालन गर्ने स्थान छनौट गरीने छ ।
- सरोकारवालहरूसँग अन्तरक्रिया: प्रत्यक्ष प्रभावित समुदाय तथा प्रभावित क्षेत्रको जल प्रवाह प्रणाली (खोला, खहरे, गल्छी) र सम्मुखमा रहेका वस्ती समुदाय त्यस क्षेत्रमा रहेका वडाका प्रतीनिधिहरू, उपभोक्ता समूह वा समिती तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा संचालनका लागि आवश्यक समन्वय, सहयोग तथा सहकार्यका लागि छलफल गरिनेछ ।
- सर्भे, डिजाइन तथा लागत अनुमान: यसमा स्थलगत नक्शांकन (location map), प्रभावित क्षेत्रको भू उपयोग देखिने खेस्रा नक्शा, माटो तथा भू बनौटको अवस्था, प्रकोपको प्रकृती (Mud flow, debris flow, gulley erosion, size etc) तथा प्रभावित हुने घरपरिवार, संरचना वा संरक्षित हुने घर जग्गा जमिनको क्षेत्रफल आदि विषयहरू समावेश हुनेछन् ।
- उपभोक्ता समितीसँग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, कार्यक्रम संचालन, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना सम्बन्धित समुदायलाई हस्तान्तरण गरिनेछ ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।

प्रदेश सचिव

- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर जनसहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनिक खरीद ऐन २०६३ तथा नियमावली २०६४ को प्रक्रिया अपनाई कार्य सन्चालन गर्नु पर्दछ ।

स्थान तोकिएका तथा नतोकिएका पहिरो तथा गल्छी उपचार सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू यसै बमोजिम सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

२.२ खहरे खोला नियन्त्रण (विपत जोखिम न्यूनीकरण तथा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन)

खहरेखोला नियन्त्रण अर्थिक र सामाजिक सुरक्षा तथा पारीस्थिकीय प्रणाली संरक्षणको दृष्टिकोणले संवेदनशील छ । वर्षाको समयमा आउने बाढीबाट खहरे खोला आसपासका खेतीयोग्य जमिन र घरवस्तीको संरक्षण गर्नुका साथै सम्बन्धित नदीको जलाधार क्षेत्रको एकीकृत व्यवस्थापनबाट संरक्षण गर्नु नै यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य हो । यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छन् ।

- तटबन्धन/बाँध, संरक्षण पर्खाल
- स्पर
- भल तर्काउने नाला
- थिग्रेन रोक्ने संरचना
- चेकड्याम लगायत अन्य इन्जिनियरिङ्ग संरचना जस्तै RCC structure, plum structure आदि निर्माण ।
- जल प्रवाहको व्यवस्थापनको लागि हरित प्रविधि विकास/ slope stabilization through bio-engineering /vegetative measures (tree, grass planting) on the bank.
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

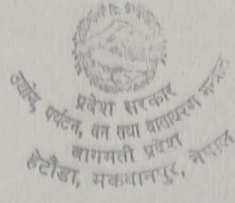
- पिडितको माग, निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।

प्राथमिकिकरण / स्थल छनौट

मानव बस्ति, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, अस्पताल, अन्य सरकारी भौतिक संरचना, खेतीयोग्य जमिन, पुरातात्विक धार्मिक सांस्कृतिक सामुदायिक तथा सामाजिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित संरचनाहरू, विकासका पूर्वाधार लगायत अन्य सम्बेदनसिल क्षेत्रहरू ।

- आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- वस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बाँडफाँड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।

प्रदेश सचिव

- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पने स्थानहरुमा सार्वजनीक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- स्थान तोकिएका तथा नतोकिएका खहरे खोला नियन्त्रण सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरु यसै बमोजिम सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

प्रदेश सचिव

३. जलवायू परिवर्तन अनुकूलन/समयाकुलन तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम ३.१ पानी मूहान संरक्षण कार्यक्रम (जलवायू परिवर्तन अनुकूलन/समयाकुला तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम)

प्राकृतीक रूपमा रहेका महत्वपूर्ण र सुक्न लागेका पानीका स्रोतहरूको पहिचान र बस्तु स्थितीको विश्लेषण गरी प्राथमिकताका आधारमा स्थानीय तहसँग समेत आवश्यक सहकार्य गरी पानी स्रोतहरूको दिगो संरक्षण, व्यवस्थापन तथा पानीको उपलब्धतामा वृद्धि गर्नु यस कार्यक्रमको प्रमुख उद्देश्य हुन् ।
 यस कार्यक्रममा निम्न क्रियाकलापहरू संचालन गर्न सकिने छन् ।

- पानीको मूलको पहिचान गरी स्रोत संरक्षण कार्य ।
- मुहानको जलाधार क्षेत्र वरिपरि वृक्षरोपण ।
- भू तथा जलाधार संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी संरचना निर्माण कार्य ।
- इन्टेक, रिजर्भ ट्यांक, पाईप लाइन र ट्याप स्टाण्ड लगायत अन्य इन्जिनियरिङ्ग निर्माण कार्य ।
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन ।

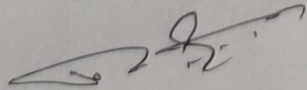
कार्यान्वयन प्रक्रिया

- पिडितको माग, निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- बस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनिक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- स्थान तोकिएका तथा नतोकिएका पानी मुहान संरक्षण सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू यसै बमोजिम सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

३.२ जल पूर्णभरण पोखरी निर्माण (सिल्टेसन कन्ट्रोल प्रविधि-टर्फिङ्ग/बायोईन्जिनियरिङ्ग सहित) (जलवायू परिवर्तन अनुकूलन/समयाकुला तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम)

जल पूर्णभरण पोखरी एक जल विज्ञान प्रक्रिया हो जसमा पानी जमिनको माथिल्लो सतहबाट क्रमागत रूपमा जमिनमुनीको सतहमा प्रवाह हुने गर्दछ । वर्षादको पानी संकलन गरि पानीको सदुपयोग बढाउनु तथा बाढीको प्रकोप न्युनिकरण गरी जमिनमुनी रहेको पानीको सतह/गुणस्तर बनाई राख्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य हो ।

प्रदेश सचिव

यस कार्यक्रममा निम्न क्रियाकलापहरू संचालन गर्न सकिने छन् ।

हरियाली प्रवर्धन जस्तै संरक्षण वृक्षारोपण ।

- पूर्णभरण पोखरी निर्माण/संरक्षण/व्यवस्थापन
- नाला निर्माण/संरक्षण/व्यवस्थापन
- पोखरी निर्माण/संरक्षण/व्यवस्थापन
- संरक्षण वृक्षारोपण

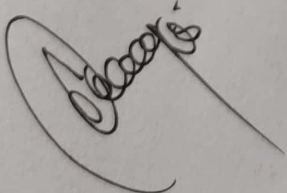
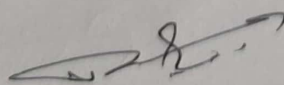
कार्यान्वयन प्रक्रिया

- कार्यक्रमको माग, निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- बस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनीक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- स्थान तोकिएका तथा नतोकिएका जल पूनर्भरण पोखरी निर्माण सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू यसै बमोजिम सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

३.३ शहरी क्षेत्र खानेपानी जलाधार संरक्षण (जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/समयानुकूल (उत्थानशिल) तथा क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम)

शहरी क्षेत्रहरू बढेसँगै शहरहरूमा स्वच्छ खानेपानीको माग बढ्दै गएको र भैरहेका स्रोतहरूले माग पूर्ति गर्न नसकिरहेको वर्तमान स्थितीमा प्राकृतीक, मानविय तथा जलवायु परिवर्तनका कारण शहरी जलाधार क्षेत्र अन्तर्गत रहेका विभिन्न पानी स्रोतहरू वर्षेनी लोपोन्मुख हुँदै पानीको उपलब्धतामा कमी र भू उत्पादकत्वमा समेत हास भई आईरहेको अवस्थालाई सम्बोधन गर्न यो कार्यक्रम प्रस्ताव गरीएको हो । स्थानीय तहसंग समन्वय गरी शहरी खानेपानी (सदरमुकाम वा मुख्य ठूला बजार)को जलाधार क्षेत्रलाई उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गर्दै हरियाली प्रवर्धन, जलपून भरण गर्ने संरचना, पहिरो उपचार लगायत संरक्षणका कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सकेमा संचालनमा रहेका खानेपानी संरचनाहरूको आयु वढाउन सकिने र खानेपानीको बढ्दो मागलाई समेत सम्बोधन गर्न सकिने देखिन्छ । यस अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू गर्न सकिने छन् ।

- जलाधार क्षेत्र पहिचान, तथ्यांक संकलन ।
- सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया, संभाव्यता अध्ययन ।

प्रदेश सचिव

- पानीका मुहानहरूको संरक्षण, व्यवस्थापन ।
- चुहिएर वा खेर गएको पानीको संरक्षण तथा व्यवस्थापन ।
- संरक्षण पोखरीहरूको संरक्षण तथा निर्माण ।
- पानी स्रोतहरूको जलाधार क्षेत्रको एकीकृत व्यवस्थापन ।
- पहिरो, गल्छी उपचार ।
- खोलाकिनार संरक्षण, खहरे नियन्त्रण, चेकड्याम लगायत अन्य इन्जिनियरिङ्ग संरचना जस्तै RCC structure, plum structure आदि निर्माण ।
- हरियाली प्रवर्द्धन, प्रचार प्रसार ।

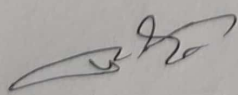
कार्यान्वयन प्रक्रिया

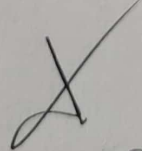
- कार्यक्रम मागको निवेदन संकलन ।
- स्थानियतहको सिफारिस ।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- वस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनीक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

३.४ विद्युतीय आयोजनाको जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम (जलवायू परिवर्तन अनुकूलन/समयाकुलन तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम)

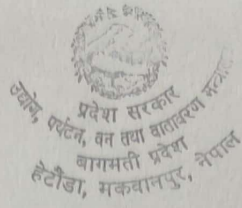
नेपालको उर्जा क्षेत्रको प्रमुख स्रोतको रूपमा जलविद्युत रहेको छ । यस क्षेत्रको विकासका लागि अन्य धेरै सरोकारवाला निकायहरूको भूमिका महत्वपूर्ण हुंदाहुदै पनि जलाशय क्षेत्रको जलाधार व्यवस्थापनमा भू तथा जलाधार व्यवस्थापनको भूमिका महत्वपूर्ण हुनुका साथै प्रमुख हिस्साको रूपमा हेरिएको छ । यस कार्यक्रमले मुख्यगरी जलाशयको जलाधार क्षेत्रमा हुने वातावरणीय असरहरू जस्तै भू स्खलन (गल्छी, पहिरो), असन्तुलित मानविय क्रियाकलापहरू (भू उपयोग, कृषि प्रणाली) लाई व्यवस्थित र सन्तुलित गर्दै जलविद्युतको लागि पानीको मात्रा र गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्नुका साथै जलाशय क्षेत्रको थिप्रीकरण समस्यालाई न्यूनीकरण गर्ने अपेक्षा राखिएको छ । संचालनमा रहेका र निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका विद्युतीय आयोजनाहरूको जलाधार क्षेत्रको संवेदनशीलतालाई सम्बोधन गर्ने गरी मूलभूत रूपमा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापनको माध्यमद्वारा भू स्खलनमा न्यूनीकरण गर्दै जलाधार क्षेत्रमा पर्ने पानीलाई उचित व्यवस्थापन गरी जलाधार क्षेत्रबाट हुने sediments लाई कम गर्दै

प्रदेश सचिव

आयोजनाहरूको दिगोपना बढाउनु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । (सम्बन्धित जलविद्युत आयोजनाको साझेदारी मा प्रस्ताव आएमा प्राथमिकता दिन सकिने छ ।)

यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छन् ।

- जलाधार क्षेत्र पहिचान, तथ्यांक संकलन ।
- स्थानीय जनप्रतीनिधि तथा सरोकारवालहरूसंग अन्तर्क्रिया ।
- संरक्षण समूह पहिचान र सशक्तिकरण, तालिम, गोष्ठी, अध्ययन भ्रमण ।
- गेग्रान छेकबांध तथा थिग्रीकरण रोकथाम संरचना निर्माण ।
- पहिरो तथा गल्छी उपचार खोला किनारा संरक्षण तथा, खहरे नियन्त्रण, चेकड्याम लगायत अन्य इन्जिनियरिङ्ग संरचना जस्तै RCC structure, plum structure आदि निर्माण ।
- ग्रामिण सडकसंगै भू संरक्षण तथा हरियाली प्रवर्द्धन ।
- खेतवारीमा भू संरक्षण ।
- जल प्रवाहको व्यवस्थापनको लागि हरित प्रविधि विकास तथा कार्यान्वयन ।
- पानी मुहान तथा स्रोत संरक्षण ।
- वृक्षारोपण तथा पुन रोपण लगायत हरियाली प्रवर्द्धन ।
- भलपानी व्यवस्थापन तथा संरक्षण पोखरी निर्माण तथा व्यवस्थापन ।
- क्षतीग्रस्त भूमी पुनरुत्थान ।
- सचेतनामूलक कार्यक्रम ।
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- बस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनीक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

प्रदेश सचिव

४. दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम

४.१ खेतबारी संरक्षण कार्यक्रम (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)

भू धरातलको दिगो व्यवस्थापन तथा परम्परागत खेती प्रणालीलाई विस्थापित गरी वातावरण मैत्री वैज्ञानिक खेती प्रणाली अपनाइ भू क्षय न्युनिकरण गर्नुका साथै भू उत्पादकत्व वृद्धि गर्नु यस कार्यक्रमको उद्देश्य हो। यस कार्यक्रम मार्फत खेतबारी संरक्षणको लागि अमृतो रोपण तथा फलफूल खरीद तथा रोपण कार्य समेत गर्न सकिनेछ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- सम्बन्धित समूहको निर्णय सहितको माग, निवेदन संकलन।
- स्थानिय तहको सिफारिस।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन।
- वस्तु स्थितीको विश्लेषण, सम्भाव्य अध्ययन अनुसन्धान तथा अन्तरक्रिया।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ। स्थान तोकिएका तथा नतोकिएका खेतबारी संरक्षण सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरु यसै बमोजिम सम्पन्न गर्नु पर्नेछ।

४.२ अलैंची, लिचि, आँप, लप्सी, कागती रोपण विरुवा रोपण (निजी तथा सामुदायिक-हिलस्टेशनलाई प्राथमिकता दिने) खरिद तथा ढुवानी (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)

जलाधार क्षेत्र भित्र सिमान्त तथा कम उत्पादन हुने निजी वा सामुदायिक जमिनको सुधार गरी जमिन ढाकिएको अवस्थामा पुन्याउन तथा भिराला पाखाबारीमा स्थाई रूपमा भू उपयोगमा परिवर्तन ल्याई उत्पादकत्व वृद्धि गर्न बढि अलैंची तथा फल फल्ने फलफूलका विरुवाहरु रोपिने छ।

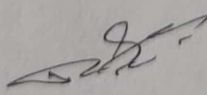
यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्न सकिने छ।

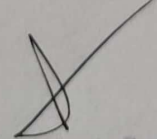
- स्थानीय जनप्रतीनिधि तथा सरोकारवालहरूसंग छलफल तथा अन्तक्रिया।
- संरक्षण समूह पहिचान र सशक्तिकरण।
- अलैंची, फलफूल विरुवा खरीद, ढुवानी, वितरण तथा रोपण।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

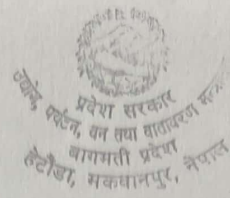
- सम्बन्धित समूहको निर्णय सहितको माग, निवेदन संकलन।
- स्थानिय तहको सिफारिस।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन।
- वस्तु स्थितीको विश्लेषण, सम्भाव्य अध्ययन अनुसन्धान तथा अन्तरक्रिया।

प्रदेश सचिव

- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।

४.३ भू-संरक्षणको लागि बाँसको राईजोम खरिद र रोपण (ढुवानी समेत) (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)

खहरे/खोला किनार, तथा भू क्षय हुने स्थानहरूमा भू तथा जलाधार संरक्षणका लागि बहुउपयोगी घाँस, अमृसो तथा बाँसको विरुवा, राईजोम रोपण गर्ने । यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- स्थानीय जनप्रतीनिधि तथा सरोकारवालहरूसंग छलफल तथा अन्तक्रिया ।
- संरक्षण समूह पहिचान र सशक्तिकरण ।
- बाँसको राईजोम खरीद, ढुवानी, वितरण तथा रोपण ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- सम्बन्धित समूहको निर्णय सहितको माग, निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- वस्तु स्थितीको विश्लेषण, सम्भाव्य अध्ययन अनुसन्धान तथा अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।

४.४ भिरालो जमिन / ग्रामीण सडक घाँस तथा अम्रिसो रोपण (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)

भिरालो जमिन, ग्रामिण सडक जस्ता भू क्षय हुने स्थानहरूमा भू तथा जलाधार संरक्षणका लागि बहुउपयोगी घाँस, अमृसो रोपण गर्ने । यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- स्थानीय जनप्रतीनिधि तथा सरोकारवालहरूसंग अन्तक्रिया ।
- संरक्षण समूह पहिचान र सशक्तिकरण ।
- घाँस तथा अम्रिसो विरुवा खरीद, ढुवानी, वितरण तथा रोपण ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- स्थल छनौट ।
- वस्तु स्थितीको विश्लेषण: अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- सर्भे डिजाईन तथा ल.ई. ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, कार्यक्रम संचालन तथा कार्यक्रम हस्तान्तरण ।

प्रदेश सचिव

- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनिक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ।

४.५ नदी उकास जग्गा संरक्षण तथा सदुपयोग कार्यक्रम (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)

नदीले बहाव परिवर्तन संगै छोडेको जमिनलाई संरक्षण गरी उपयोगमा ल्याउने र उक्त जमिनको भू उत्पादकत्व वृद्धि गर्नु यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छ ।

- स्थानीय जनप्रतीनिधि तथा सरोकारवालहरूसंग अन्तक्रिया ।
- संरक्षण समूह पहिचान र सशक्तिकरण ।
- बाँध/ तटबन्धन निर्माण
- स्पर निर्माण लगायत खोलाकिनार संरक्षण, खहरे नियन्त्रण, चेकड्याम लगायत अन्य इन्जिनियरिङ संरचना जस्तै RCC structure, plum structure आदि निर्माण ।
- थिग्रीकरण रोकथाम संरचना निर्माण/ Construction of flow retarding structures.
- जल प्रवाहको व्यवस्थापनको लागि हरित प्रविधि विकास/ slope stabilization through bio-engineering /vegetative measures (Bamboo, tree, grass planting) on the bank.
- भू उपयोग प्रविधि विकास तथा सचेतनामूलक तालिम, गोष्ठी आदि कार्यक्रम ।
- प्रतिवेदन तयारी तथा पाश्चवचित्र प्रकाशन ।

कार्यान्वयन प्रक्रिया

- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- बस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बाँडफाँड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनिक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

४.६ वायो ईन्जिनियरिङ, खोला, नदी किनारा संरक्षण (दीगो भू-व्यवस्थापन कार्यक्रम)

नदी किनारा स्थिरिकरण तथा नियन्त्रण अर्थिक र सामाजिक सुरक्षा तथा पारीस्थिकीय प्रणाली संरक्षणको दृष्टिकोणले संवेदनशील छ । नदी किनारा स्थिरिकरणका लागि नदी किनारमा संरचना निर्माण गर्दा नदी बहावको स्वच्छता कायम राख्नका लागि प्राविधिक रूपले आवश्यक पर्ने नदीको बहाव क्षेत्र नघटाई संरचना निर्माण गरीनु पर्दछ ।

प्रदेश सचिव

खासगरी वर्षाको समयमा आउने बाढीबाट नदी किनार आसपासका खेतीयोग्य जमिन र घरबस्तीको संरक्षण गर्नुका साथै सम्बन्धित नदीको जलाधार क्षेत्रको एकीकृत व्यवस्थापनबाट संरक्षण गर्नु नै यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य हो । तर यस कार्यक्रमबाट यस कार्यक्रमबाट भू क्षय हुन सक्ने सडक किनारामा समेत वृक्षारोपण गर्न सकिनेछ, सो कार्य गर्न सडक किनारामा हुने वृक्षारोपण सम्बन्धी यस कार्यविधिमा उल्लेखित व्यवस्था बमोजिम गर्न सकिनेछ ।

यस कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सकिने छन् ।

- तटबन्धन / बाँध,
- स्पर निर्माण लगायत, खोलाकिनार संरक्षण, खहरे नियन्त्रण, चेकड्याम लयायत अन्य इन्जिनियरिङ संरचना जस्तै RCC structure, plum structure, सडक किनाराका संरक्षण सहितको वृक्षारोपण आदी ।
- पानी निकास व्यवस्थापन
- जल प्रवाहको व्यवस्थापनको लागि हरित प्रविधि विकास/ slope stabilization through bio-engineering /vegetative measures (tree, grass planting) on the bank.
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन ।

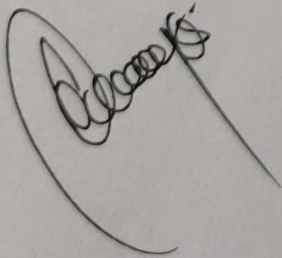
कार्यान्वयन प्रक्रिया

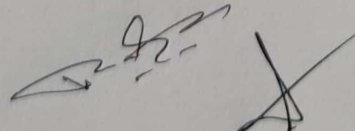
- पिडितको माग, निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।

प्राथमिकिकरण / स्थल छनौट

मानव बस्ति, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, अस्पताल, अन्य सरकारी भौतिक संरचना, खेतीयोग्य जमिन, पुरातात्विक धार्मिक सांस्कृतिक सामुदायिक तथा सामाजिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित संरचनाहरू, विकासका पूर्वाधार लगायत अन्य सम्बन्धित क्षेत्रहरू ।

- आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- वस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पने स्थानहरूमा सार्वजनीक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

प्रदेश सचिव

५. विकासका पूर्वाधार संरक्षण कार्यक्रम

५.१ सिंचाई कूलो मर्मत तथा सूधार (विकासका पूर्वाधार संरक्षण कार्यक्रम)

कृषकहरूबाट संचालन हुंदै आएका तर उपयुक्त प्रविधिको अभावका कारण वाढी, पहिरो, भूक्षयद्वारा प्रभावित भएको सिंचाई कुलोको संरक्षण, मर्मत तथा स्तर सुधार गरी सिंचाई सुविधा पुऱ्याउनु यो कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य हो । जैविक तथा इन्जिनियरिङ्ग संरचनाद्वारा सिंचाई कुलोलाई संरक्षण गर्ने, पुरिनबाट बचाउने, आसपासका क्षेत्रहरूमा भू क्षय घटाउने तथा पानीको समुचित उपयोग र व्यवस्थापनको लागि यो कार्यक्रम संचालन गरिन्छ ।

यस कार्यक्रममा निम्न क्रियाकलापहरू संचालन गर्न सकिनेछ ।

- सिंचाई कुलो सुधार, मर्मत सम्भार, निर्माण कार्य ।
- चेक ड्याम, रिटेनिङ्ग पर्खाल निर्माण लगायत, खोलाकिनार संरक्षण, खहरे नियन्त्रण, चेकड्याम लगायत अन्य इन्जिनियरिङ्ग संरचना जस्तै RCC structure, plum structure आदि निर्माण ।
- निर्मित सिंचाई कुलो मर्मत (कुलोको भूईं तथा भित्ताबाट पानी चुहिने भएमा सिमेन्ट लगाई मर्मत गर्ने) ।
- कुलोको मुहान वरिपरि आवश्यकता अनुसार वृक्षरोपण ।
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन ।

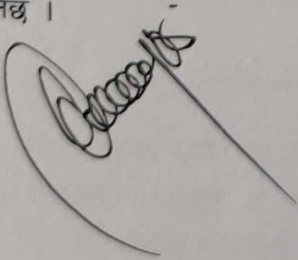
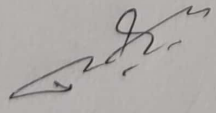
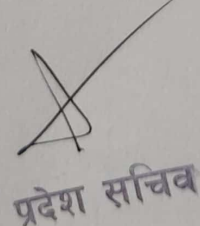
कार्यान्वयन प्रक्रिया

- पिडितको माग, निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- बस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।

कार्यान्वयन चरण

- उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनीक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

स्थान तोकिएका तथा नतोकिएका सिंचाई कूलो मर्मत तथा सूधार सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू यसै बमोजिम सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

प्रदेश सचिव

५.२ वायो ईन्जिनियरिङ सडक पाखो संरक्षण, सडक किनारा हरियाली कार्यक्रम (वन तथा वातावरण निर्माण) (विकासका पूर्वाधार संरक्षण कार्यक्रम)

सडक पाखो (माथि/तल) गरीने वृक्षारोपण र कायम गरीने हरियाली कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य वर्षादको समयमा सडकमा परेको पानीलाई जमीनमा शोषण गराई भू क्षय हुनबाट जोगाउने, ध्वनी तथा वायु प्रदूषण कम गर्ने र बरिपरिको वातावरणलाई स्वच्छ राखी हरियाली प्रवर्द्धन गर्नु हो। यस अन्तर्गत निम्न प्रक्रियाहरू अवलम्बन गर्न सकिने छन् ।

- सरोकारवालाहरूसँग छलफल, अन्तरक्रिया, संभाव्यता अध्ययन ।
- घाँस लगायत अन्य आवश्यक विरुवा उत्पादन वा खरीद तथा वितरण ।
- एक वर्षे वा बहुवर्षे विरुवा खरीद, वितरण तथा रोपण ।
- Tree guard construction ।
- चेक ड्याम, रिटेनिङ्ग पर्खाल निर्माण लगायत, खोलाकिनार संरक्षण, खहरे नियन्त्रण, चेकड्याम लगायत अन्य इन्जिनियरिङ्ग संरचना जस्तै RCC structure, plum structure आदी निर्माण ।
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन ।

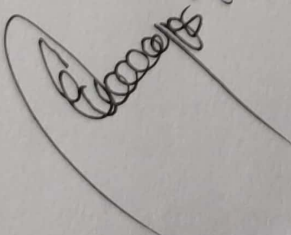
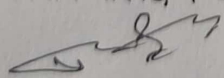
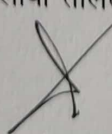
कार्यान्वयन प्रक्रिया

- स्थानीय सरोकारवालाहरूको माग गरेको निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- बस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन, अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य समझौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राख्ने तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनीक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

स्थान तोकिएका तथा नतोकिएका वायो ईन्जिनियरिङ, सडक पाखो संरक्षण, सडक किनारा हरियाली सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू यसै बमोजिम सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

५.३ संरक्षण पोखरी निर्माण कार्यक्रम

प्राकृतीक रूपमा रहेका महत्वपूर्ण पोखरीको पहिचान वा नयां पोखरी निर्माणका लागि बस्तुस्थितीको विश्लेषण गरी प्राथमिकताका आधारमा यो कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । खासगरी धारा पंघेराबाट खेर जाने र वर्षाको भलको पानी संकलन गरी सुख्खा मौसममा खेतवारीमा सिंचाई गर्न र भल वाढी कम गर्न गांउघरमा भैरहेका पोखरीहरूलाई मर्मत गर्ने र आवश्यकता अनुसार नयां पोखरी निर्माण गरिनेछ । यसका अलावा तालतलैया, सिमसार, कुवा, जलभरण संरचना, रनअफ

प्रदेश सचिव

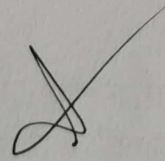
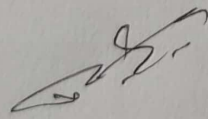
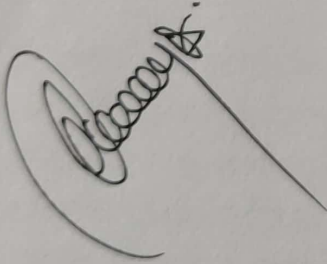
हार्भेस्टिङ डचाम, जलाधार क्षेत्र पुनरुत्थान क्रियाकलाप (catchment restoration activities) र पानीको बहुआयामिक प्रयोग जस्ता क्रियाकलापहरू गर्न सकिने छ । यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य जलाधार क्षेत्रमा जलभरण पोखरी, ट्रेन्चिङ तथा संरक्षण वृक्षरोपण जस्ता कृयाकलाप मार्फत जलभरण क्षमता बढाउने र पानीको सतह बढाई सुख्खायाममा पानीको उपलब्धता बढाउने तथा उपल्लो भूभागबाट तल्लो भूभागमा बगेर आउने भलपानी र माटोको व्यवस्थापन गर्नु नै हो । यसमा स्थानीय तहसँग आवश्यकता अनुसार समन्वय र स्रोत साझेदारी समेत गर्न सकिनेछ । यस कार्यक्रममा निम्न क्रियाकलापहरू संचालन गर्न सकिने छन् ।

- परम्परागत रूपमा रहेका कुवा, पोखरी, ताल संरक्षण ।
- जल पुनर्भरण संरचना, पोखरी संरक्षण तथा निर्माण ।
- हरियाली प्रवर्धन ।
- प्रतिवेदन तयारी तथा पार्श्वचित्र प्रकाशन ।

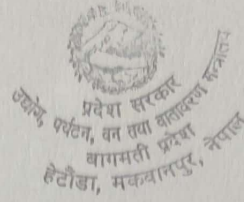
कार्यान्वयन प्रक्रिया

- माग तथा निवेदन संकलन ।
- स्थानिय तहको सिफारिस ।
- स्थल छनौट, आधारभूत तथ्यांक संकलन ।
- बस्तु स्थितीको विश्लेषण, अध्ययन अनुसन्धान, अन्तरक्रिया ।
- कार्यान्वयन चरण: उपभोक्ता समिती गठन, सर्भे, डिजाईन तथा ल.ई. तयार, उपभोक्ता समितीसंग कार्य सम्झौता, स्रोत साधन बांडफांड, जनसहभागिता परिचालन, समूह सहजीकरण तथा सम्पन्न योजना समुदायलाई हस्तान्तरण ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन (कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक चरणमा तथा आवश्यकता अनुसार) गरिनेछ ।
- उपभोक्ता समिती मार्फत कार्य संचालन लाई प्राथमिकतामा राखे तर सहभागिताको सुनिश्चित नभएको र कार्यक्रम संचालन गर्ने पर्ने स्थानहरूमा सार्वजनिक खरीद ऐन तथा नियमावलीको प्रक्रिया अपनाई कार्य सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।

स्थान तोकिएका तथा नतोकिएका वायो ईन्जिनियरिङ, सडक पाखो संरक्षण, सडक किनारा हरियाली सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू यसै बमोजिम सम्पन्न गर्नु पर्नेछ ।

प्रदेश सचिव

६. जिल्ला भित्रका उपजलाधारहरूको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गरी प्रतिवेदन प्रकाशन / उपजलाधार व्यवस्थापन योजना तयारी

एउटै जिल्लामा पनि धेरै उपजलाधार क्षेत्रहरू हुने र उपलब्ध स्रोत साधनहरूको सिमितताले गर्दा सबै उपजलाधार क्षेत्रहरूमा एकै समयमा कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सकिदैन । त्यसैले भू क्षय तथा सामाजिक आर्थिक र अन्य वातावरणीय संवेदनशीलताको आधारमा जिल्लामा रहेका उपजलाधार क्षेत्रहरूको पहिचान तथा प्राथमिकीकरण गर्नु पर्दछ । उपजलाधार क्षेत्रहरूको प्राथमिकीकरण गरीसकेपछि एकीकृत रूपमा कार्यक्रम संचालन गर्न प्राथमिकता प्राप्त उपजलाधार क्षेत्रको भू जैविक तथा आर्थिक सामाजिक तथ्यांकको आधारमा उपजलाधार व्यवस्थापन योजना तयार गर्ने । यस कार्यक्रम संचालनका लागि कार्यालय आफै वा अन्य सेवा प्रदायक व्यक्ति, संघ संस्था मार्फत सोझै वार्ता वा कोटेशनबाट छनौट गरी सम्पन्न गर्न सकिनेछ ।

७. प्रदेशस्तरमा भू तथा जलाधार सम्बन्धी ऐन, कानून, रणनीति, मापदण्ड, कार्यविधि, गुरुयोजना निर्माण तथा छपाई र प्रकाशन

भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न र सर्वसाधारण जनताको सुविधा र आर्थिक हित कायम राख्न प्रदेशस्तरमा भू तथा जलाधार सम्बन्धी ऐन, कानून, मापदण्ड, कार्यविधि, गुरुयोजना निर्माण गरी छपाई र प्रकाशन समेत गर्नुपर्ने आवश्यक भएकोले यो कार्यक्रम राखिएको हो । ऐन, कानून, मापदण्ड तथा गुरुयोजनाको कार्य प्रचलित ऐन अनुसार सेवा प्रदायक मार्फत सेवा खरीद गरी सम्पन्न गरिने छ । तर कार्यविधि निर्माणको कार्य भने उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय र वन निर्देशनालय बागमती प्रदेश का मौजुदा जनशक्तिबाट तयार गरिने छ । यो शिर्षकको रकम ऐन, कानून, मापदण्ड, कार्यविधि, गुरुयोजना निर्माण गरी छपाई र प्रकाशन समेत गर्नमा खर्च गर्न सकिनेछ ।

८. संरक्षण पार्श्वचित्र प्रकाशन

यो कार्यक्रमको उद्देश्य कार्यालयहरूबाट हरेक आ.व. मा संचालन गरिएका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूको विवरण समेटिएको पुस्तिका प्रकाशन गर्नु हो । यस पार्श्वचित्रमा हरेक क्रियाकलापको छुट्टाछुट्टै पेजमा मुख्यतः आ.व., कार्यक्रमको नाम, कार्यक्रम संचालन गरीएको स्थान, लागत, कार्यक्रम संचालन गर्नुको उद्देश्य, प्रयोग गरिएका संरक्षणका प्रविधि, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रकृया, जनसहभागिताको अवस्था, लैंगिक सामाजिक समावेशीकरणको अवस्था, कार्यक्रमको असर, लाभान्वित घरधुरी, कार्यक्रम कार्यान्वयनका सिकाईहरू, संलग्न उपभोक्ता समिती र अध्यक्षको नाम, कार्यालयको साईट इन्चार्ज र कार्यालय प्रमुखको नाम समेत उल्लेख गर्नुपर्छ । साथै कार्यक्रम संचालन हुनु अगाडीको, संचालन भैरहेको र सम्पन्न पछिको तस्वीरहरू अनिवार्य रूपमा संलग्न गर्नुपर्छ ।

प्रदेश सचिव

९. भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यको व्यवस्थापन, रेखदेख, सुपरिवेक्षण, अनुगमन

यस मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरूबाट संचालन गरिएका भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको अनुगमन, मूल्यांकन तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन भ्रमण खर्च व्यवस्थापनका लागि यो कार्यक्रम राखिएको हो । संचालित कार्यक्रमहरूको रेखदेख गर्न व्यक्ति, संघ संस्थाबाट यो कार्यक्रम संचालन गर्न सकिनेछ । अनुगमन प्रतिवेदन अनिवार्य रूपमा समावेश गरी पृष्ठपोषणको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

१०. संरक्षण प्रचार प्रसार सामग्री तयार

भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन तथा प्राकृतिक विपत्ती बाढी, पहिरो सम्बन्धी विभिन्न आयामहरूको बारेमा सर्वसाधारण एवम् अन्य व्यक्तिहरूलाई जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले विभिन्न सन्देशमुलक संरक्षण प्रचार प्रसार तथा स्थानीय सञ्चार माध्यमबाट सामग्री तयार गरी प्रचार-प्रसार तथा वितरणका लागि यो कार्यक्रम राखिएको हो ।

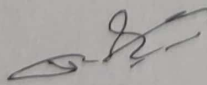
११. मेला आयोजना तथा दिवस

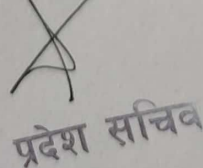
तोकिएको मितिमा वातावरण तथा जलवायू सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय दिवस तथा समारोह सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम राखिएको हो । यो शीर्षकको रकम भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरूले वातावरण तथा जलवायू सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय दिवस/समारोहहरू सञ्चालनको लागि आवश्यकता अनुसार ल.ई. स्वीकृत गरी खर्च गरिने छ । खर्च गर्दा मुलतः हलभाडा, व्यानर, खाजा/खाना, पानी, ईन्धन, संचार, स्टेशनरी, पुरस्कार तथा प्रमाण-पत्र (हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता, निबन्ध प्रतियोगिता, वक्तित्वकला प्रतियोगिता, पेन्टिङ्ग प्रतियोगिता आदिमा) लगायतमा खर्च गर्न सकिनेछ । कार्यक्रम सम्पन्न पछि प्रतिवेदनमा समारोहमा भए गरेका क्रियाकलापहरू, उपलब्धि, उपस्थिती विवरण, कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको स्थान, फोटो र खर्च बिल भर्पाई सहितको प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने छ ।

नोट:

१. भू तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरू अन्तर्गत रहेका मौजुदा जनशक्तिमा ज्ञान तथा सीपको दक्षता न्यून भएको अवस्थामा प्रचलित नियमानुसार सेवा प्रदायक व्यक्ति, संघसंस्थाबाट समेत सेवा प्राप्त गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सकिनेछ ।
२. स्वीकृत कार्यक्रममा स्थान तोकीएको बाहेकका अन्य कार्यक्रम संचालनका लागि सेवाग्राही तथा सरोकारवालाहरूबाट स्थानीय तहको सिफारिस सहितको माग निवेदन संकलन गरी आवश्यकता, औचित्यता र प्राथमिकताको आधारमा स्थान छनौट गरी कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्नेछ ।
३. प्राकृतिक विपद वा अन्य कारणले ठूलो क्षती पुग्ने अवस्थामा जिल्लामा अत्यधिक माग वा आवश्यकता हुने कार्यक्रमहरू जस्तै पहिरो तथा गलछ्दी उपचार, खहरे खोला नियन्त्रण आदि लगायतका अन्य कार्यक्रमहरू स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा उल्लेख भए अनुसारको वार्षिक बजेटको परिधिभित्र रही गुणस्तरमा कमी नहुने गरी तोकीएको लक्ष्य परिमाण भन्दा बढी परिमाणमा कार्य सम्पादन गर्न सकिनेछ ।
४. स्वीकृत भएको कन्टिजेन्स रकम तोकिए बमोजिम खर्च गर्न सकिने छ । यसै भित्रबाट कार्यक्रम संचालनको लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ती सेवा करार/परामर्शमा लिने कार्यको लागि समेत खर्च गर्न सकिनेछ ।

प्रदेश सचिव